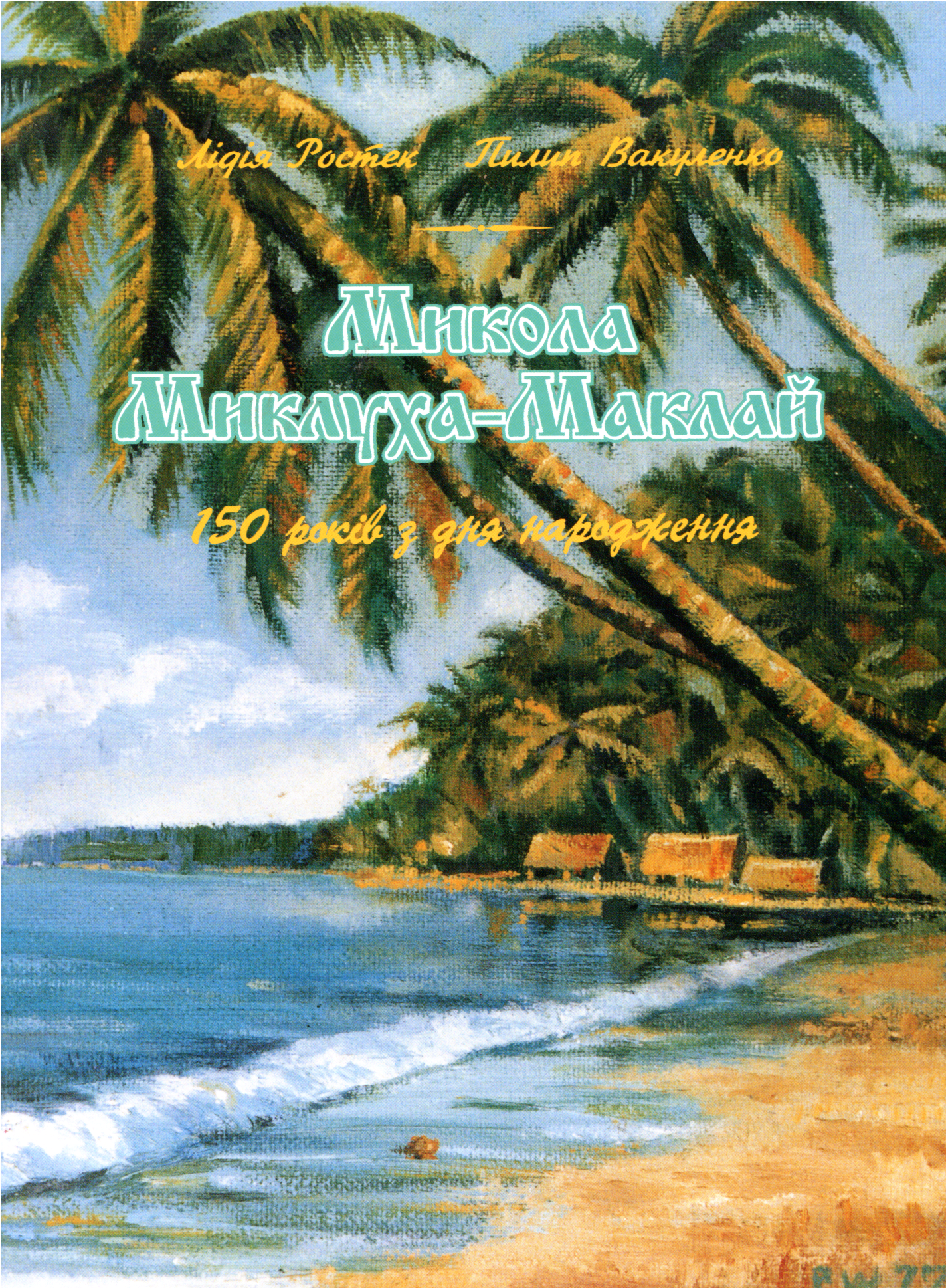

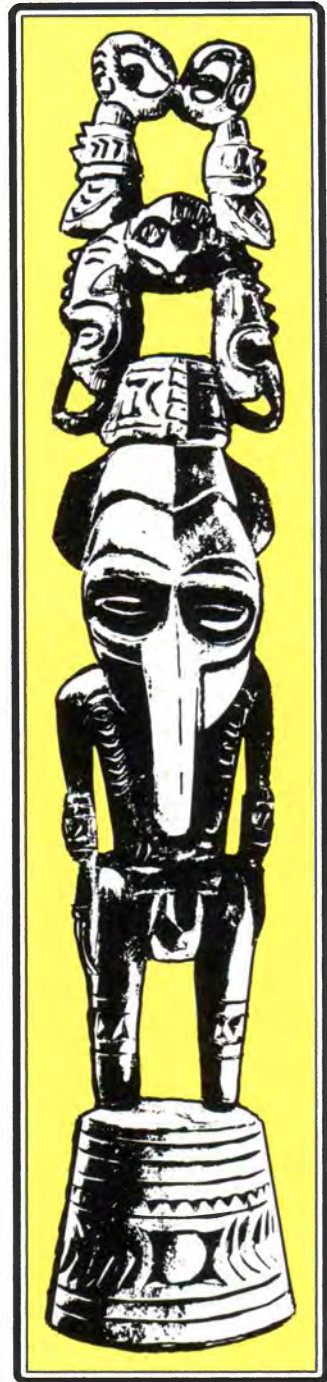
Лілія Ростек Пилип Вакрунко

Микола Миклуха-Маклай

150 років з дня народження

Вельмишановному
панові Крабченкові
за допомогою у виданні
цієї книжки.
Пилип Вакуленко
18.10. 1996
Аделаїда

Лідія Ростек
Пилип Вакуленко

**М. Миклуха-
Маклай** -
150 років з дня
народження

Nicholas Mikloucho-Maclay
The 150th Anniversary of his Birth

In Ukrainian

*Text and Pix © Ukrainian Museum in Adelaide,
South Australia, 1996*

ПОДЯКА

Висловлюємо щирю подяку всім, хто будь-чим допоміг нам в нашій праці, зокрема Лехові Пашковському і Теофілеві Судомлякові, останньому за віддану поміч в дослідженні біографії Миколи Миклухи-Маклая. Дякуємо теж своїм колегам в Музеї за їхню терпеливість і довір'я.

Л.Р. П.В.

На обкладинці: Маклаєве Узбережжя. З картини П. Вакулєнка

Микола Миклуха-Маклай

150 років з дня народження

Лідія Ростек Пилип Вакуленко

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В АДЕЛАЇДІ
Південна Австралія 1996

Микола Миклуха-Маклай

Портрет Миклухи-Маклая, виконаний придворним художником О. Корзухіном на замовлення Маклая для своєї дружини Ріти в 1886 році.

Цей портрет вніс багато непорозуміння і пошуків його, бо Маклай мав би ніби бути на ньому у вишитій сорочці.

Як бачимо на портреті, це є звичайний сюртук, подібний до того, що козаки носили на свята.

Портрет з ласкавого дозволу Мітчел бібліотеки, Сідней.

Невідоме споконвіку полонило допитливих і відважних. Серед біологів та дослідників островів Тихого океану, зокрема Нової Гвінеї, ім'я Миколи Миклухи-Маклая відрізняється своїм відважним і пристрасним шуканням незнаного та шанобливістю до самотності інших народів, зокрема корінного населення Океанії.

Народився Микола Миклуха-Маклай 17 липня 1846 року. Його мати була польсько-німецького походження й троє її братів брали участь в польському повстанні 1863 року.¹ Її дівоче прізвище було Беккер, а по матері Шатковська.² Батько вченого, однак, походив з української козацької родини. Згідно біографії, що появилася в 1882 році в Австралії під час перебування вченого в цій країні, його прадід був сотником Запорізького війська й відзначився в битві за Очаків в 1772 році.³ Замітка про козацьке походження Миколи Миклухи-Маклая знаходиться в німецьких джерелах, як теж в записнику відомо-

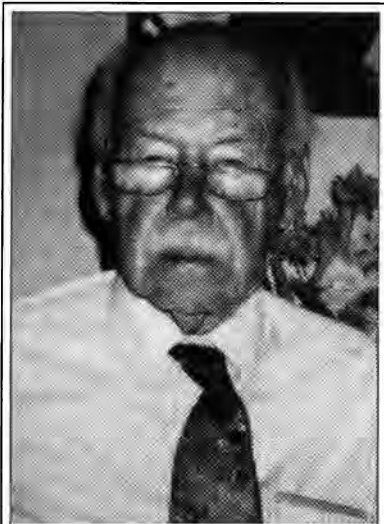
the north. And yet Miklouho-Maclay's prestige is still greatest in the country of his birth.

He was born on the 16,000-acre family estate of Malin, near the town of Rodomsyl, 50 miles west of Kiev in 1846.

It appears that his family is descended from one of the

*Sydney Morning Herald
8 May 1971*

«Він народився в родинному маєтку в Маліні, що мав 16 тис. акрів землі, поблизу міста Радомшля, 50 миль на захід від Києва».

Кеннет Аллен Маклай,
онук Миклухи-Маклая,
батько Володимир.
Фото 28.3.1996 року.

го польського шляхтича Ладислава Замойського, який був особисто знайомим з ученим.⁴

Родина батька Миклухи-Маклая походила з Чернігівщини.⁵ Батько, закінчивши Ніжинський ліцей і Петербурзький інститут інженерів шляхів,⁶ працював деякий час одним з відповідальних будівельників залізниці між Москвою й Петербургом. В родині було п'ятеро дітей.

Деякі біографи, зокрема російські, твердять, що Миклуха-Маклай народився в Росії в колишній Новгородській губернії. Однак, ранні польські і австралійські джерела подають, що вчений народився в родинному маєтку в Україні.⁷ До одинадцятого року життя він навчався вдома, а відтак, головню після смерті батька в 1857 році, в лютеранській школі Св. Анни та в Другій гімназії в Петербурзі.⁸ В 1863 році він виїхав, головню, з причин здоров'я, на навчання в Німеччину.⁹ Миклуха-Маклай був схильний до захворювань і в листах до родини нарікав на холод та сирість Петербурга.¹⁰ Його мрією пізніше було поселитися в тропіках.¹¹

SYDNEY MORNING HERALD, 8 MAY 1971

By
CHRISTOPHER
DAWSON

TO THE RUSSIANS Mr Paul Maclay is more than an ABC radio personality and television newsreader; he is the grandson of a revered national hero, the scientist and explorer Baron Nicolai Nicolaevitch Miklouho-Maclay.

Russian visitors to Sydney have made Mr Maclay aware of the esteem in which his forbear is held in the USSR.

At one time he was asked to scratch his signature on the porthole of the Soviet marine research vessel Vityaz with a special diamond-tipped pencil. He was told that if he visited Russia it would be comparable to a direct descendant of Captain Cook coming to Australia.

Миклухо-Маклай Миколай, подорожник російський (* 1846 на Україні — † 16 квіт. 1888 в Петербургу). Прикладав się до природознавства в Петербургу і в Німеччезі, р. 1866 тоwarzyszył Е. Гаеклови на в. Мадейра, р. 1867 на в. Канарыжкіе, р. 1869 до Марокка, почези удав się бадач тубылоу N. Гвінеї, Микронеэи, Малаккі под wzглэдем антропologicznym. Затрzymawszy się длузей в Sydney для упорядкованія своич збіроч, поврощіт р. 1866 до Петербурга. Сміеріт не pozwоліла му сколочыць дзїела замїерзозего о вынїках пошзуківанн

Копія з польської енциклопедії, в якій також зазначено місце народження Маклая — Україна.

He asked Russia to claim N. Guinea

sack soldier or major, was granted the title of hereditary nobleman of the Russian Empire by Empress Catherine the Great.

Nicolai Miklouho-Maclay was educated by a private tutor until he was 11, when his father died. School and university at St Petersburg followed. Later he studied philosophy, jurisprudence, medicine, natural science and comparative anatomy at Heidelberg, Leipzig and Jena.

Some Soviet writers believe that he had to leave St Petersburg because of "revolutionary behaviour" but it seems more likely that ill-health drove him to more moderate climates.

When specialising in comparative anatomy at Jena, he met Professor Ernst Haeckel, foremost German evolutionist and supporter of Darwin and his theories on the origin of the species.

In 1868, Miklouho-Maclay accompanied Haeckel on a scientific expedition to the Malay and

Mr Paul Maclay pictured at his home in King's Cross.

Russian scientist-explorer Baron Nicolai Miklouho-Maclay who lived for some years in Sydney.

exhausted after about a year, he was picked up by another Russian corvette, the *Isaurud*. For the next six months he recuperated at Batavia with the Dutch Governor, before sailing in a 30ft boat to Aiva, Triton Bay, on the Koval coast of Dutch New Guinea.

Here he continued his studies despite the shivering and wastike attitude of the local tribes.

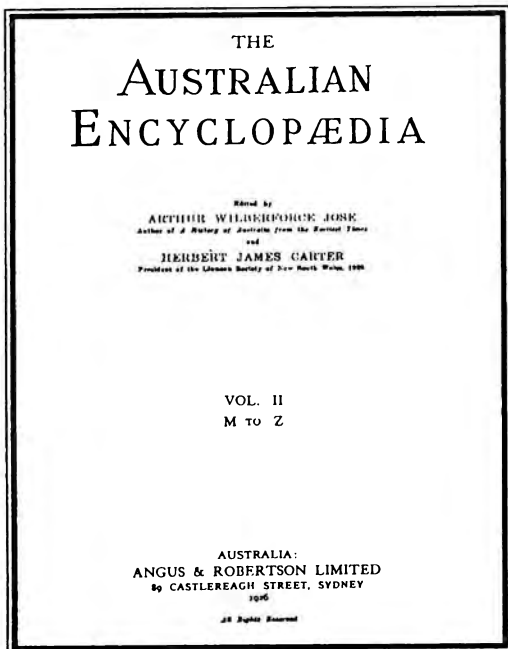
As the guest of the Sultan of Johore, in 1874 he visited the Malay Peninsula, where he again carried out some pioneering exploratory work.

British and German Governments to show "consideration towards the tribes to which he was so much attached.

His biology studies being resumed for military purposes, he left Sydney with his wife and two sons in 1887, and died in Russia in the next year of a disease contracted in the tropics.

"He must have been a remarkable little man," says his grandson. "He could speak five languages fluently, and despite constant poor health had a great deal of energy.

My family

Mikluho-Maklay, NIKOLAI NICOLAEVITCH (1846-1888), descendant of an old Cossack family, was born on his father's estate in the Ukraine in 1846 (some authorities say 1847). He commenced his studies at the university of St. Petersburg, but the rigours of the climate compelled him to leave Russia and work first at Heidelberg (where he studied law), then at Jena and Leipzig, where he studied various natural sciences, settling down in the end to comparative anatomy. In 1866 he joined Professor Ernst Haeckel in a visit to Madeira, the Canaries, and Morocco; in 1869 he travelled through the Red Sea, visited Asia Minor, and joined Dr. Dohrn at Messina in zoological researches which eventually led to the founding of a biological station at Naples. In 1871 he embarked in the Russian cruiser *Vitia* for a tour of the South American coasts and Pacific Ocean, was landed at Astrolabe Bay in New Guinea near Port Constantine—which he named after a Russian grand duke—and lived there among the native tribes for 15 months, establishing the most friendly relations with them. Rarely has a more daring adventure been undertaken in the cause of science. 'The happy offrontery of his unannounced visit' says Leonard Huxley, 'took their breath away. . . . He let them infer that he was invulnerable,' and showed no concern when spears were flung within six inches of his head or when a native offered to run him through. Believing that he had been killed, the Russian government towards the end of 1872 sent a warship to search for documents which he might have left behind, but it found him reluctant to leave. For re-

Студентські роки і перші подорожі

Свої студентські роки Миклуха-Маклай провів спешу на філософічному факультеті Гайдельберзького університету, а потім на медичних факультетах університетів Лайпцигу та Єни.

Під час своїх студій, головню під керівництвом тогочасно відомих біологів Карла Гегенбаура та Ернста Геккеля, в нього виявилось особливе зацікавлення до порівняльної анатомії й зоології, головню в питаннях змін форм організмів внаслідок впливу навколишнього середовища, тобто, в проблемах екологічної адаптації чи пристосування.

Будучи ще студентом в Німеччині, він доповнив своє родинне прізвище словом «Маклай», що, правдоподібно, походило від давньої клички «Махлай», одного з його предків батькової сторони,¹² хоч існують й інші припущення.¹³

В 1866 році на запрошення Геккеля, Миклуха-Маклай взяв участь в зоологічних дослідженнях на Канарських островах, головню на острові Лансероте.

Його цікавість полонила різноманітність форм і барв губок та хрящових риб. В світлі головних теорій Дарвіна, праця якого появилася друком в 1859 році й захоплювала багатьох біологів, перед Миклухою-Маклаєм відкривалися різні можливості порівняльного дослідження.

Зворотню дорогою він побував в Марокко та від-

Миклуха-Маклай в арабському одязі під час подорожі вздовж берегів Червоного моря.

Сестра Ольга, яка померла в молодому віці і за якою дуже сумував Миклуха-Маклай.

Мати Миклухи-Маклая Катерина Семенівна.

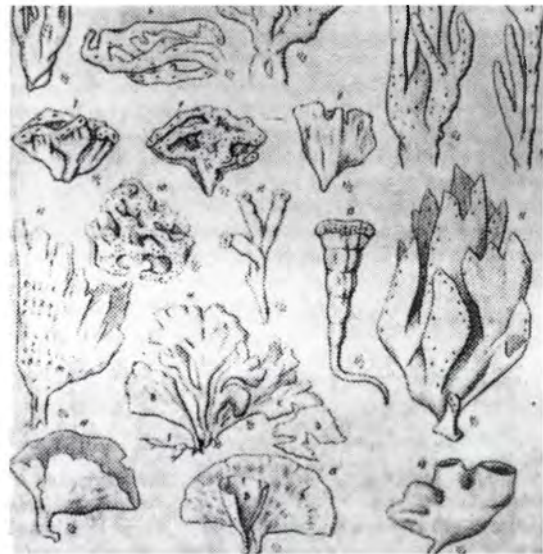
відав старовинне місто Марракеш з його мальовничою архітектурою, а відтак відвідав Францію й Іспанію.

В результаті цієї експедиції, Маклай виконав ряд рисунків та розвідок на тему морфології губок, що й появилися в 1868 році в наукових публікаціях в Єні.¹⁴

Відмінно від деяких біологів того часу, Миклуха-Маклай вважав, що губки не тільки мали властивість міняти свою форму згідно навколишнього середовища, але також своєю анатомією і фізіологією були споріднені з коралами.

Крім дослідження губок він одночасно працював в ділянці порівняльної анатомії хрящових риб, зокрема над проблемами мозку. Внаслідок цих зусиль появилися друком ряд його праць, а в 1870 році вийшло в Лайпцігу більше видання, що являлося першим томом запланованої обширної праці в ділянці вивчення хребетних тварин.¹⁵

В 1868 році Миклуха-Маклай відвідав Італію і Сицилію та побував у тогочасно відомого зоолога Антона Дорна в Мессіні з наміром дальших досліджень. Однак фауна Середземного моря, головно стан губок, не вдовольняв його і він вирішив здійснити експедицію вздовж узбережжя Червоного моря з надією, що там він знайде нові види цих біологічних структур в більш сприятливому для них середовищі.

Анатомічний малюнок губок Маклая.

Студентське життя Миклухи-Маклая, як і пізніше, утруднювалося відсутністю фінансових спроможностей і цей тягар відзеркалювався в його листуванні, головно з матір'ю, братами і сестрою, та відбивався на його здоров'ї. Він постійно існував на найменших фінансових засобах і то здебільше, завдяки доброзичливості родини, друзів і знайомих.¹⁶

Однак, не зважаючи на ці труднощі і особисту небезпеку, він відвідав в 1869 році, ще перед офіційним відкриттям Суецького каналу, майже все узбережжя та головні міста вздовж Червоного моря з його багатством коралових рифів, яке було ще мало досліджене й для Миклухи-Маклая являлося необхідною науковою цікавістю, тим більше на сподівану зміну його екології, переважно морських тварин, внаслідок побудови каналу.¹⁷

Зібравши потрібну колекцію різних видів губок та провівши ряд експериментів для пізнання середовища навколишньої фауни, при тому виснаживши себе фізично і фінансово,¹⁸ він повернувся через Константинополь до Одеси, а потім з деякими зупинками через здоров'я і дослідження, прибув до Петербурга з надією на наукову і фінансову підтримку. Тут він опрацював до друку ряд своїх праць, ознайомився з колекціями північних губок в музеї Академії Наук, нав'язав потрібні знайомства та накреслив нові плани.¹⁹

Експедиція до Червоного моря була лише підготовкою до дальших подорожей.²⁰ Барвіста панорама людського життя й побуту серед пісків і оаз Аравії, пробудила в Миклухи-Маклая бажання доповнити свої наукові дослідження пізнанням впливів природного і суспільного середовища на людину.

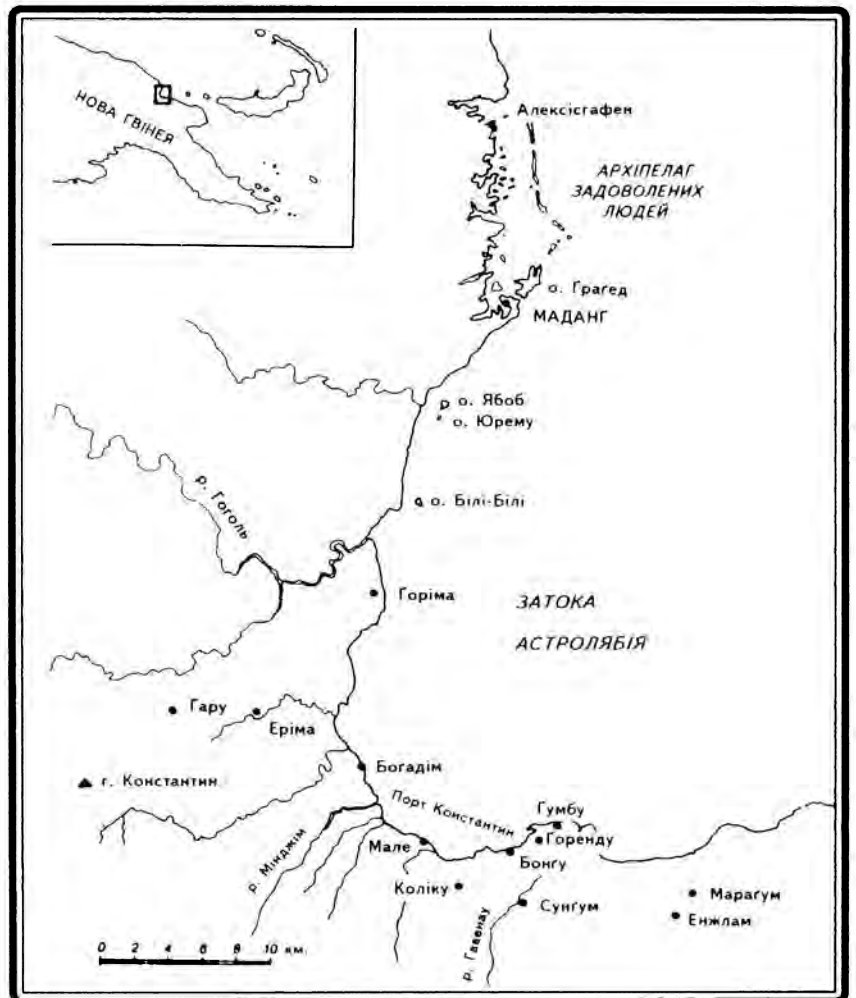
Старший брат Миклухи Сергій, що служив правником у Києві.

Краєвид в Марокко. Малюнок Маклая.

Мапа вгорі показує, як була поділена Нова Гвінея між Англією і Німеччиною. Справа мапа Маклаєвого Узбережжя. Внизу: маска з селища Богадім.

З огляду на обмеженість родинних фінансів, він був змушений звернутися до Географічного Товариства Росії з надією, що воно в ім'я науки підтримає субсидією його задум провести дослідження анатомії та екологічних властивостей губок та інших морських організмів в західних частинах Тихого океану, як теж виконати антропологічні та етнографічні спостереження в тих частинах світу.²¹

*Внизу:
Вид на острів Грагед
з берега в Мадангу.*

Тубільці будують хати не тільки над водою, але також високо в деревах. Як бачимо з малюнка, залізти до хати є досить ризикована справа. Треба бути молодим і вправним, щоб лізти по таких драбинах.

Корвет «Витязь», який доставив Миклуху-Маклая в Нову Гвінею і своєю появою біля берегів селищ Горенду і Бонгу, нагнав велику паніку і страх на людей.

З причин вагання членів Географічного Товариства, фонди якого були призначені статутом для дослідів в Росії й в окружних країнах, Миклуха-Маклай виявив готовність поширити свої дослідження аж до Охотського моря та озер півночі.

В міжчасі він виїхав в Німеччину для друку своїх праць у Лайпцігу, побував в Англії та розпочав обширне листування у зв'язку з запланованою експедицією. Від одних осіб, як відомого англійського біолога Томаса Гакслі, він просив рекомендаційних листів у Сідней, Мельбурн і Нову Зеландію, від інших відомостей про Нову Гвінею і Меланезію, а ще інших позички грошей на покриття коштів.²²

Миклуха-Маклай старався отримати підтримку звідусіль. Він навіть вислав меморандум про свої наукові задуми до Географічного Товариства в Англії.²³ Вкінці внаслідок впливу князя Константина, який був головою Географічного Товариства в Росії й міністерства флоту, Миклуха-Маклай одержав дозвіл на участь в мандрівці на борту військового корвета «Витязь», що плыв до островів Тихого океану.²⁴

8 листопада 1870 року корвет «Витязь» відчалив з Кронштадського порту. Перед Миклухою-Маклаєм простелився шлях до Малайського архіпелагу та інших частин Океанії.

Корвет «Витязь».

Від Європи до островів Тихого океану.

Малайський архіпелаг — це група великих островів Тихого океану на півночі Австралії. Миклуха-Маклая зацікавлення було в одному з них, а саме в Новій Гвінеї. Не тільки в 19 ст. багатий світ тропічних рослин і тварин цього острова був маловідомий, а центральні гірські кряжі були недосліджені, але також походження й расові властивості його корінного населення викликали різні гіпотези в наукових колах Європи. Миклуха-Маклай стремів пізнати біологічний і суспільний світ цієї, як він писав, «терра інкогніто»,²⁵ зокрема дослідити антропологічні зв'язки населення з іншими расами та племенами Тихого океану.²⁶ Тож його зацікавлення питаннями екологічної адаптації поширилися також до проблем етнології населення Тихого океану та суспільних форм його буття...

Після десятимісячного плавання «Витязя» Атлантиком і Тихим океаном та багатьох побічних експедицій під час зупинок корвета вздовж південних берегів Америки та островів Океанії, Миклуха-Маклай вибрав затоку Астролябії на північно-східному узбережжі Нової Гвінеї для свого довшого поселення.

Матроси корвета змайстрували для нього невеличку хатину на косі Гарагасі. Після декількох днів корвет відплив, а Миклуха-Маклай залишився з двома слугами: полінезійським тубільцем і шведським моряком, яких він найняв у Самоа.²⁷

Нарешті він стояв віч-на-віч з таємними джунглями

Пам'ятник Миклузі Маклаєві на його батьківщині в Малині.

Похмує надвечір'я протоки Витязя з дощовими хмарами Фіністерських гір, де завжди волога з Тихого океану, яку несуть східні вітри, перетворюється в постійні дощі.

Гаус тамбаран на острові Білі Білі.

та їх мешканцями, які в цій частині острова ще не бачили білої людини. Того ж дня він зробив запис в щоденник: «Дійсно, шойно корвет зник на овиді, як на сусідньому мисі з'явився натовп папуасів. Вони стрибали й бігали, описуючи кола; їх рухи нагадували якийсь танець... Вони збіглися в гурт, переговорили, потім повернулися в мій бік, щось прокричали і зникли.»²⁸ Для Миклухи-Маклая і тубільців розпочався складний процес співіснування й взаємопізнання.

Острів екзотики і небезпек

Нова Гвінея з її географічною, мовною та етнічною різноманітністю являлася великою загадкою. Вона була не тільки після Гренландії найбільшим островом світу, але й частиною так званого «Огненного кола Тихого океану», тобто, нестабільної зони землетрусів та вулканічної активності. Її рельєф драматично мінявся — від набережних білих пісків або мангрових боліт, до розлогих трав'яних долин та великих гірських масивів, що в деяких місцях спадали до самого моря. Це карбування острова відокремлювало племена, що в більшості були меланезійського та негроїдного походження й жили родовим способом із багатоманітною системою ритуалів і традицій, вживаючи знаряддя з каменю, дерева, мушлів та костей.

Новогвінейський храм.

Буйна, екзотична і багата рослинність острова була здебільше з індо-малайських видів, а фауна була споріднена з Австралією своїм видом сумчатих, як кенгуру, бендикути та посуми. Але для Миклухи-Маклая все це було ще незнаним. Він поволі запізнався з цим світом своєю зацікавленістю, витривалістю й відвагою, тяжко заплатив за все своїм здоров'ям, яке й так не було міцним.

Спочатку все було для нього дивним і здавалося «сном, а не дійсністю».²⁹

Берег в Богарлум, де стояв будинок Маклая після його повернення на своє узбережжя. Тут він також тримав на березі свій човен.

Яскравість світла, тропічні зливи, екзотичні невідомі рослини, зелені води коралових рифів з безліччю барвистих губок та інших істот моря — все це перепліталось в одне сильне враження; тубільці зі своїми розмальованими обличчями, обрамовані пір'ям райських птахів та з луками і стрілами в руках та їхні хати на палях, по стінах яких висіли в'язки пір'я, мушлів, а в темних кутках стояли різьблені зображення духів та предків, та їхні черепи³⁰ — творили загадковий і багатий світ до пізнання для Миклухи Маклая.

Тубільці, спочатку насторожено, поодиноці або групою приносили Маклаєві різні харчі, як вияв своїх обрядових традицій.³¹ За це Маклай нагороджував їх тютюном чи червоними стрічками матерії.

Село Горенду, що було по сусідстві з Гаратасі, де стояла хатина Маклая.

«Гаус тамбаран» в гірському селищі Теньгум-Мана. Обидва рисунки виконані Маклаєм як і багато інших в тубільних селищах.

Вістка про Маклая швидко рознеслася по довколишніх селищах і Маклая почали відвідувати тубільці з Горенду, Бонгу, Гумбу і навіть з Білі-Білі, що було за 20 кілометрів, щоб подивитися на цю білу дивну людину.

Їхні харчові подарунки бананів, кокосових горіхів, свинини³² і цукрової тростини³³ було своєрідним придобуванням або шуканням прихильності до себе.

Миклуха-Маклай уважно приглядався до життя тубільців: до їхніх різноманітних оздоб, звичаїв, традицій та фізіологічних рис і старався ввійти в їхнє довір'я. За традицією доброзичливості, він обмінювався з тубільцями подарунками³⁴

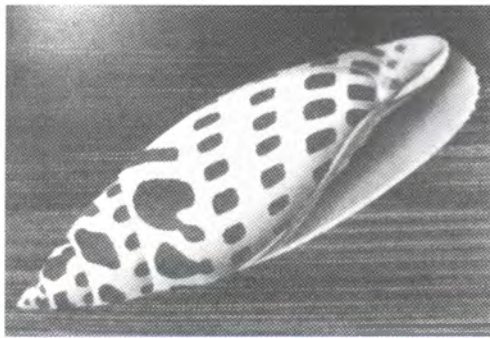
Коли ж Маклай вперше рішив відвідати їх у своїх селищах, його поява викликала серед тубільців паніку — вони ховали своїх жінок і дітей, а на обличчях чоловіків він помічав невдоволення і підозру, які поволі зникли, як він пізніше сигналізував про своє наближення свистком.³⁵

Жінка в тубільному житті була своєрідним об'єктом торгування. За неї треба було платити батькам місцевими товарами, що склалися з мушлів, намиста, городни, свиней, а подекуди кольорового пір'я, що вживалося для оздоблення.³⁶ Коли батьки одержували від жениха за плату за дочку, відбувався пир, на який сходилися всі родичі: близькі і далекі. Після одруження на її відповідальності було вирощування харчів, виховування дітей, доглядання свиней.

Незнання мови тубільців позбавляло спершу Маклая можливості проникнути в суть традицій, що були основою родових ритуалів і вірувань.

Попри його зацікавлення тубільцями і їхнім життям, Маклай, однак, старався не порушувати їхніх звичаїв чи набридати своєю присутністю. Він ходив до них без зброї, чим і виявляв свою дружелюбність. Його ненабридання їм та медична допомога здобули йому прихильність тубільців. Якось його друг Туї, під час полювання на свиней, був тяжко поранений у голову і тубільці прибігли до нього з плачем і голосінням рятувати Туя. Маклай схопив медичину і приладдя, і подався до Туя, зашив йому рану і потім два місяці доглядав за ним, доки Туї не виздоровів. За це тубільці його ще дужче поважали, приносили їжу і обдаровували прикрасами.³⁷ В Новій Гвінеї намисто, що робилося з різного насіння чи ягід та інші прикраси, згідно повір'я мали магичну силу і відганяли злих духів.³⁸

Миклуха-Маклай дивувався і захоплювався практичністю і працьовитістю тубільців і їхнім умінням гармонійно жити з природою.³⁹ Майже все, що їм треба було для прожиття, вони брали від довколишньої природи.

Один із мальовничих мешканців коралових рифів рожева мідія.

Неначе підводна потвора розкинувся прибережний риф, об який розбиваються білі хвилі затоки Астролябія. Тут водилися дивні морські істоти, як рівно ж і губки, які досліджував Маклай.

Маклай зрисував і докладно описував все, що було йому доступне, від фізичної характеристики черепа, волосся, ступні, росту і аж до виготовлення харчів та істивних і цілющих рослин; різного посуду, своєрідних будівель, музичних інструментів (в більшості бамбукових флейт), прикрас та орнаменту. Всі особливості духової культури тубільців притягали його увагу.⁴⁰ Одночасно він займався метеорологічними спостереженнями і збирав зоологічні колекції птахів, плазунів, різні зразки хребетних тварин, губок, як рівно ж зброї і різьби духового значення.

Згідно записів у його щоденнику, кожного разу як ішов дощ, текла покрівля його хатини, черви поїдали запаси харчів, а волога нищила одяг і взуття. Його помічник полінезієць помер після довшої недуги. Він сам їв дуже скромно, часто хворів лихоманкою і не був певний за свою безпеку.

Він постійно жив серед розмаїтого квакання тропічних жаб, звуків цикад, птахів, тварин джунглів, ударів грому, шуму моря вздовж берега, гудіння комарів, ритуального співу тубільців серед ночі, (що видавався Маклаєві як завивання) та звуку бамбукових флейт і гудіння барума, що передавав з селища до селища якісь вісті.

15

Губки належать до найпростіших істот і становлять собою колонію клітин, прикріплених до вапнякових або сіліконових волокон.

Разом з коралами вони творять чарівні підводні садки, в яких живуть дивовижні морські тварини, риби, черепахи, молюски.

Хатина Маклая в Гарагасі, яку йому побудували матроси «Витязя». Тут він прожив більше року.

Телуми різної величини і дизайну, що відображають духи предків і виготовляються для відзначення певних подій.

Його особа, одяг, взуття, а головню зброя, що він уживав на полювання — були постійно об'єктом зацікавлення і постраху тубільців.

Навкруги його хатини час від часу падали величезні дерева або гілля. Він часто відчував під ногами поштовхи землетрусу.⁴¹

Маклай поступово опановував мову довколишніх селищ і поширював місця свого дослідження аж до гірських осель та осель прибережних островів. Певні відмінності серед тубільців різних селищ ставали йому помітними не тільки в мові віддалених селищ,⁴² але й в будові хатів та способі життя.

Тубільці гірських осель не мали сіток, не займалися рибальством, свою сіль добували не з морської води, а з золи певних дерев⁴³, їхні житла відрізнялися від прибережних своєю структурою. Житла були менші⁴⁴, різьба складніша і її було більше.⁴⁵ В одній з гірських осель Миклуха-Маклай помітив вперше церемоніальну маску.⁴⁶ Незважаючи на місцеві відмінності, тубільне населення затоки Астролябії жило в складній системі дозволеного й забороненого. Їхнє суспільне життя було всюди побудоване ієрархічно, згідно статі, віку, старшинства.

Із 42 видів райських птахів найгарнішим є райський птах графа Раггі «Парадізєя раггіана».

Поодинокі селища творили собою одну цілість і жили мирно, хоч періодично ворогували між собою. Житла гірських і прибережних тубільців були відповідно пристосовані до навколишнього середовища. В кожному селищі була своєрідна будова, що своєю зовнішністю відрізнялася від інших. Це був «гаус тамбаран» або чоловічий дім.

Тут збиралися чоловіки на раду, обмінятися новинами, тут приймалися важливі рішення. В ній були підвищення або так звані барли, на яких сиділи або лежали чоловіки.⁴⁷ В більшості всі господарські роботи виконувалися жінками, а часом і чоловіками.⁴⁸

Один з гарних гаус тамбаран або як в часи Миклухи-Маклая називалися «буамрамра» або чоловічий дім. На вежах даху білий птах, знак добробуту і родючості.

Однак, в церемоніальному полюванні на диких свиней, як також в періодичних нічних ритуалах співу і танців, що відбувалися на віддалі від селища, брали участь лише чоловіки.⁴⁹

Ритуальні музичні інструменти ховали від дітей і жінок.⁵⁰ Останні жили і спали осібно. Цей культ чоловічої статі підкреслювався прикрасами. Оздоблення чоловіків, головню церемоніальне, було пишне і мальовниче.⁵¹

*Скільки було забито райських птахів, щоб створити таку корону?
Він багатий тубілець, обвішаний дорогими мушлями-кінами від яких
і називається державна грошова одиниця «кіна».*

*Один із видів райських птахів з дивною назвою «хвост-стрічки», який є білий і буває лише в самця.
Водиться в джунглях висок в горах по самих вершинах.*

Прикрашення тіла і голови малюванням, пір'ям, мушлями і іншим, відбувалося з приводу різних церемоній, головню пов'язаних з добробутом членів роду та з сутичкою з неприхильними силами серед людей, тварин і надприродних явищ. Тож воно було всюди системою значення і цілеспрямованості, а не просто декоративності.

Під час похоронного обряду з його ритуалом голо-сіння жінок, Миклуха-Маклай спостеріг в оселі Гумбу, що члени родини покійного не вживали жодних прикрас, а їхні тіла були розмальовані на чорно. Існував також обряд споживання їжі після похорону.⁵²

Натомість чоловіки відправлялися на полювання диких свиней як на війну з ворогом, в повному бойовому оздобленні і прикрасах.⁵³ Нічні ритуальні церемонії позначалися теж кольоритністю прикрас учасників, зокрема малюванням обличчя чорною і червоною фарбами та охрою.⁵⁴ Участь в таких церемоніях заборонялася не тільки жінкам, а й хлопцям, що ще не перейшли ритуалу зрілості.⁵⁵

І жа під час спільних ушанувань роздавалася згідно старшинства і шанобливості. Гість обслуговувався першим.⁵⁶ Тож тубільне населення жило в складній системі звичаїв і світосприймання.

В одному з прибережних селищ на острові Білі-Білі, Маклай побачив хати, оздоблені круглими щитами червоних і білих кольорів. Ці щити мали, як йому пояснили, якесь охороняюче значення і були розмальовані орнаментом і двома колами по краях.⁵⁷ Тож певні кольори, зокрема чорний і червоний, повторювалися в прикрасах цієї місцевості. Однак значення цих кольорів як і інших прикрас залишалися для Маклая загадкою.

Голова молодого казуара, птаха, що не літає, а рятується від ворогів швидким бігом. Тубільці ловлять малих сітками, а потім вигодовують до повного росту.

Гончарські вироби жінок селища Білі-Білі. Треба мати неабияке вміння, щоб на колінах дерев'яною кописткою та плескати камінцем сформувати такі чудові горшки різного призначення.

Найбільш поширеним музичним інструментом у тубільців Нової Гвінеї є бамбукова флейта, на якій вони грають при кожній нагоді.

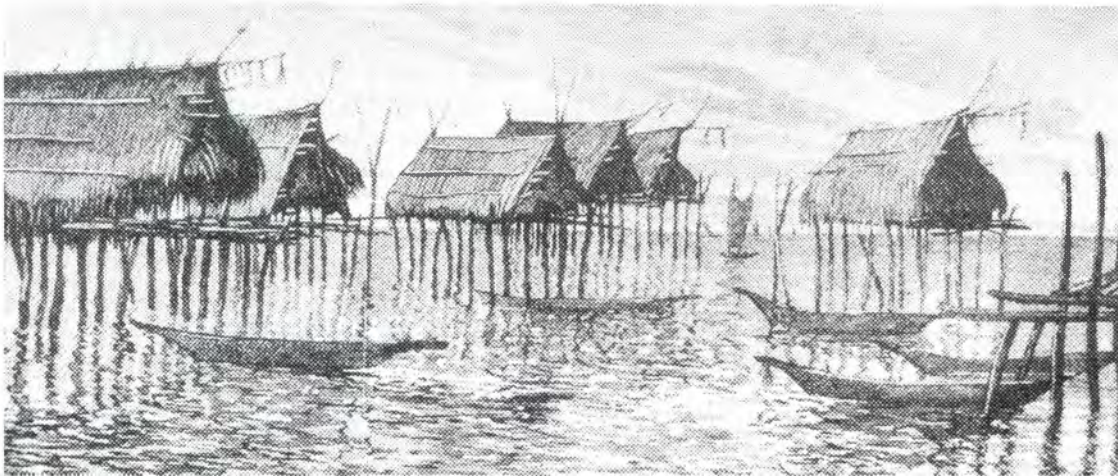
Він прожив над затокою Астролябії п'ятнадцять місяців. За той час він ознайомився з деякими видами рослин і тварин, та з різними харчами і зразками прикладного й обрядового мистецтва тубільців, від гончарства на острові Білі-Білі до ритуальної різьби в різних селищах.

Він зібрав чимало речей антропологічного зацікавлення, від черепів до музичних інструментів, і переконався, що деякі гіпотези про фізичні властивості мешканців Нової Гвінеї, зокрема їхнє волосся, були хибні.⁵⁸

Маклай також спостеріг їхній спосіб рибальства та спосіб виготовлення хмільного напою з коріння певної рослини. Однак суть ритуалів з їхнім складним світом вірувань та символізмом, залишалася для нього незрозумілою. Він був приготований «посвятити багато років для дослідження цього цікавого острова».⁵⁹

Але з виснаженим здоров'ям та через брак ліків, він в грудні 1872 року відплив на російському вітрильнику «Ізумруд» з надією на скоре повернення. Серед прибережних селищ Горенду, Гумбу та Бонгу ще довго лунали прощальні звуки барумів...

Елевара — селище на палях

Папуа-Ковіай і проблеми етнології

Під час зупинок вітрильника біля островів Океанії, Миклуха-Маклай виконав ряд експедицій з наміром дослідження расових властивостей деякого населення, зокрема Філіппінських островів. А потім, прибувши на острів Яву, тодішню колонію Голландії, він підкріпив своє здоров'я відпочинком в Буйтензоргу, впорядкував для друку свої дослідження в затоці Астролябії, узбережжя якої він назвав своїм ім'ям, тобто Маклаєвим Узбережжям.⁶⁰

Позичивши грошей, він відправився на невеличкому малайському судні-прау в нову експедицію до західного узбережжя Нової Гвінеї, відомого як Папуа Ковіай. Набережне тубільне населення цієї частини Нової Гвінеї було часто жертвою нападу, грабунку, вбивств людьми з ближніх островів.

Тому місцеве побережжя було рідко заселене, населення часто виявляло расову мішанину з малайцями.

Щоб уникнути нападів, воно вело кочуючий спосіб життя по заливах і джунглях.

Миклуха-Маклай прожив два місяці на косі Айва між затоками Бічару і Тритон. Зібравши відповідні дані про мовні, побутові і фізичні риси навколишнього населення, він прийшов до висновку, що воно було расово споріднене з тубільцями затоки Астролябії.⁶¹

По деяких місцевостях Нової Гвінеї є звичай з померлого знімати посмертну маску, а потім натягати її на черепі, розмалювавши обличчя, та прикрасивши його речами, які він мав у житті, виставляють таку мумію предка на почесному місці.

Як бачимо з фотографії, мумія обвішана намистом з зубів собак та черепашок, та торбами, які він вживав при житті.

Як заходить сонце і починає клювати риба, тубільці впливають своїм човном-вітрильником рибалити...

Тубільний амулет. Голова різьблена з дерева, замість очей дві мушлі, намисто з насіння трав.

Він був першим європейцем, що відвідав у цій місцевості гірське озеро Камака-Вала з його багатьма видами губок і молюск. Однак його клопотання перед колоніальною владою Нідерландської Індії, якій підлягало багато територій Малайського архіпелага, взяти під охорону тубільне населення Папуа-Ковіай, було безуспішним.⁶² Вони залишалися далі жертвами работорговців ще довший час.

Попри всі інші турботи йому не давали спокою проблеми етнології. Він хотів дослідити поширення негроїдного населення, такого як він знайшов у прибережних місцевостях Нової Гвінеї та по інших островах Океанії.⁶³

Однак часті приступи лихоманки і постійна нестача грошей, гальмували його зусилля. Але все-таки, не зважаючи на значне погіршення свого здоров'я, він вирішив дослідити мешканців гір Малакки. Так зародилися дві експедиції 1874 і 1875 роках до Малайського півострова і його маловідомих центральних джунглів та пізніше до островів Мікронезії, зокрема на Каролінські острови, Палау, Яп і Адміралтейства.

Подорожуючи Океанією на англійській шкуні «Морський птах», Миклуха-Маклай помітив усюди ознаки визиску тубільців і розрушення їхнього побуту, внаслідок торговельних втручань європейців.⁶⁴

Попри все, ці експедиції дали йому можливість устійнити, що населення з расовими ознаками негритів жило, окрім знайомого північного побережжя Нової Гвінеї, теж в деяких частинах Філіппін, Малайського півострова та Мікронезії, зокрема на островах Палау.

Дівчина з Тробріандських островів з мушлею тритон. Позаді в неї білі пофарбовані мушлі коврі.

Друга подорож до затоки Астролябії.

Океанія ще з 16 століття манила до себе європейців — різних мореплавців, дослідників, завойовників та візитувачів її природних багатств. В 19 столітті по різних островах Тихого океану розміщувалися головні східні імперії Англії, Голландії, Франції та Португалії.

Тут знаходилися адміністративні й торговельні осідки та плантації чаю і різних прянощів. Велася боротьба за опанування Нової Гвінеї, в частини якої вже почали проникати торговельні компанії і місіонери, головні на заході і півдні.

Задовго ще до європейців, цей острів знали індонезійці, малайці і китайці. Вони часто відвідували й час від часу поселялися в Новій Гвінеї. Але опанування морських просторів європейцями дало останнім можливість розвинути свою політичну і економічну владу в Океанії, включно і в Новій Гвінеї.

Із завоюванням європейці принесли на острови Тихого океану ідею вищості власної цивілізації та нехтування самотності тубільного населення.

Останнє, як джерело своєрідності власної мови чи мов, традицій і творчих виявів, що розвивалися повільно, почало зазнавати швидких змін в основі власного побуту.

Для багатьох європейців тубільці були втіленням примітивності. Їм здавалося, що це просто були дикуни, які не мали жодного зрозуміння поступу чи цивілізації.

Але процес цивілізації, як і підкорення, споконвіку знищував первісну культуру або змінював ринкові умови, що послаблювали первісну суспільну економію, яка внаслідок ставала неспроможною втримувати попередню традиційну культуру.

Як людина, що займалася дослідженням тубільного населення, тобто людської спільноти в її первісному стані духової і матеріальної культури, Миклуха-Маклай вболівав майбутністю тубільців затоки Астролябії, яких він сам називав спочатку «дикунами»,⁶⁵ а потім все частіше «папуасами».⁶⁶ Йому здавалося, що тубільці більш гармонійно пов'язували свої духові і фізичні потреби та свій спосіб життя з навколишнім середовищем, ніж це робили, живучи в складній цивілізації європейці.⁶⁷ Словом, тубільці ще не знали відчуження від свого оточення і праці.

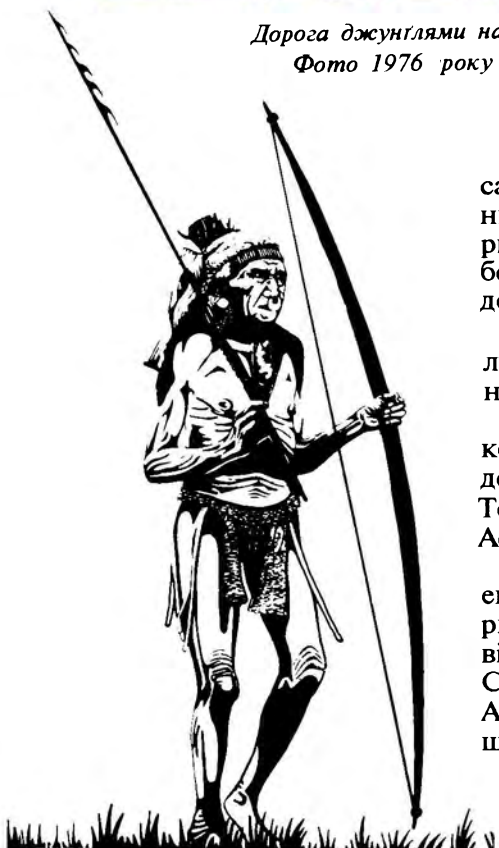
Новогвінейські кенгуру. Ту більці приносили Маклаєві мертвих тварин для змацьовування і препарування.

Густі, непрохідні джунглі, де вічна мряка під верховіттям, де ніколи не висихає під ногами, де повно різних п'явок і кліщів, що присмоктуються до тіла — це і буде «дощовий» ліс.

*Дорога джунглями на косу Гарагасі, де вперше жив Миклуха-Маклай.
Фото 1976 року під час поїздки туди Пилипа Вакуленка.*

Маклай хотів спочатку бути лише спостерігачем їх самих та їхнього побуту. Але чим більше він жив серед них і мандрував з ними джунглями або вздовж коралових рифів, слухав їхню гру на бамбуковій флейті та їхній плач болю, тим більше він пізнавав і відчував свою симпатію до них.

Їхня радість, страх, довір'я й щоденні турботи ставали для нього не тільки предметом наукового зацікавлення, але і занепокоєння.

Він турбувався, що перегони Голландії і Англії за колонії в Океанії закінчаться колонізацією західних і південних берегів Нової Гвінеї та визиском тубільців на них. Тож він відчував необхідність повернутися до затоки-Астролябії.

Так почалася з Яви на шкуні «Морський птах» його експедиція по островах Тихого океану й скінчилася в червні 1876 року на березі Маклая. Під час його відсутності відбулися землетруси. Деякі гірські кряжі стояли оголені. Саме узбережжя було помітно спустошеним. Ціле селище Аралу, що поблизу річки Колі, зовсім зникло, а його мешканці згинули.

Цього разу Маклай поселився в іншому місці над берегом в Бугарлумі, що поблизу Бонгу. Пізніше йому збудували додаткову хатину на о. Білі-Білі. Він поширював свої зоологічні колекції, збирав геологічні зразки та продовжував свої антропологічні дослідження.

Занепокоєний, що під тиском урядовців Австралії, Англія підпорядкує собі затоку Астролябії, навколо якої він мріяв створити незалежний Папуаський Союз Маклаєвого Узбережжя.⁶⁸

Заросле джунглями місце в Бугарлумі, де стояв будинок Маклая, недалеко від селища Бонгу.

На фото: староста Бонгу Каму Тейб з дітьми.

Він теж обдумував свою власну відповідальність супроти тубільного населення цієї місцевості. Йому хотілося їх охоронити від неминучості колонізації. Він спішив з своїми спостереженнями їхнього життя й побоювався, що все це незабаром зникне.

Знаючи, що Росія не мала колоніальних замірів відносно Нової Гвінеї, він навіть звертався через посередництво Географічного Товариства Росії з проханням, щоб російський уряд взяв ці місцевості під свою опіку.

Вгорі: Новогвінейські посуми, що разом з білими плямистими кускусами творять один рід аумчатих і живуть високо вгорі по деревах джунглів.

Внизу: Солодка картопля, що є головною їжею тубільців по всій Новій Гвінеї.

Він надіявся, що такий номінальний протекторат захистить цю територію від зазіхання інших. Але всі ці заміри залишилися безуспішними.

Його дослідження посувалося повільно. Хоч знання про географічні властивості затоки Астролябії збільшувалися, а його щоденник заповнювався все більше новими назвами осель, які він відвідував, проте тубільці не поспішали відкривати йому таємниць своїх священних ритуалів.⁶⁹ Він все ще нічого не знав про їхні родові зв'язки, релігійні переконання чи значення ритуальних барв.

Він мав трьох слуг, яких він найняв з островів Тихого океану. Вони помагали йому в господарчих роботах, але це не розв'язувало його наукових труднощів, ані зменшувало його «меланхолійних думок».⁷⁰

Маклай описував докладно обряди похорону, весілля й інші ритуали, як звичай жування арекового горіха з допомогою перцевої рослини або бетеля. Наново під час різних ритуалів, перед ним поставала загадка мов, кольорів, рухів. Перед ним кружляло плетиво чорних тіл, пір'я, квітів, мушлів, листя та намиста з собачих зубів.

Але під час танців він уже почав розрізняти з цього калейдоскопа певне наслідування постатей і подій.⁷¹ Тож все це було мовою символів, яких змісту він не знав. Він лазив по спадастих гірських джунглях, щоб схопити хоч мить побуту людей, вірних своїм традиціям, які утримувалися спільнотою.

Під час повторного перебування в цій затоці, Миклуха-Маклай знов часто хворів лихоманкою, болячки на його ногах не гоїлися і ночами він не міг спати від болю. Він читав, займався дослідженням анатомії й обдумував проблеми, пов'язані з віруванням тубільців.

Вони вірили в «онім» - невідомі сили, що охороняли їх або їм шкодили.⁷² Останні наповнювали їхнє життя страхом.⁷³ Але як ці вірування були пов'язані з їхньою ритуальністю, він не знав.

Натомість він переконувався, що жоден зразок їхнього мистецтва чи знаряддя не міг постати без осмислення. Це відносилось теж до полювання, рибальства, обробки землі чи приготування харчів. Тож місцеві тубільці мали подібні здібності розсудливості, сприймання і вшанування як і інші люди всюди. Маклай був сам для багатьох з них «тамо боро-боро» або велика, велика людина⁷⁴ та «каарам тамо» або людина з місяця.⁷⁵

Будь-яка відмінність в сухості шкіри, товщині нігтів чи в розмірі ступні була викликана не расовими ознаками, а обставинами. Тубільці не знали взуття, всю свою роботу вони виконували вручну, з допомогою знаряддя, яке виробляли сами для своїх потреб.

Своє тіло з потреб ритуалів вони часто змазували сажею, різною глиною. Анатомічні дослідження доказували Маклаєві, що біологічні властивості тубільців теж були тотожними з іншими расами.

Папуаси, як він любив називати тубільців, різнилися від європейців не своїм людським еством, а умовами життя й історичним розвитком свого побуту.

В листопаді 1877 року Миклуха-Маклай відплив на англійській шкуні «Квітка деревія» вздовж островів Палау та північного узбережжя Борнео до Сінгапуру, а потім після тяжкої й довгої недуги, прибув до Австралії.

Перші роки в Австралії

Стан здоров'я й борги примушували Миклуху-Маклая переїхати в Австралію. В нього не було грошей на зворотну подорож в Європу. Часта хвороба, господарчі турботи матері в Україні, і власні фінансові проблеми тяжіли над ним. Він ледве встигав розраховуватися з різними кредиторами, банками і торговельними компаніями, що позичали йому гроші на покриття коштів експедицій. Йому тяжко було позбутися від зростаючих боргів в Яві.⁷⁶

Австралія, своїм географічним положенням, була більше сприйнятною для Маклаєвого здоров'я й продовження досліджень населення Океанії.

Вгорі: Райський птах з «серпоподібним» дзьобом.

Внизу: Коронований голуб Вікторія.

Дивний птах «рогодзьоб» (hornbill), що летючи, шумить крилами, неначе їде поїзд-експрес.

Паспорт Миклухи-Маклая з прізвищем в трьох мовах.

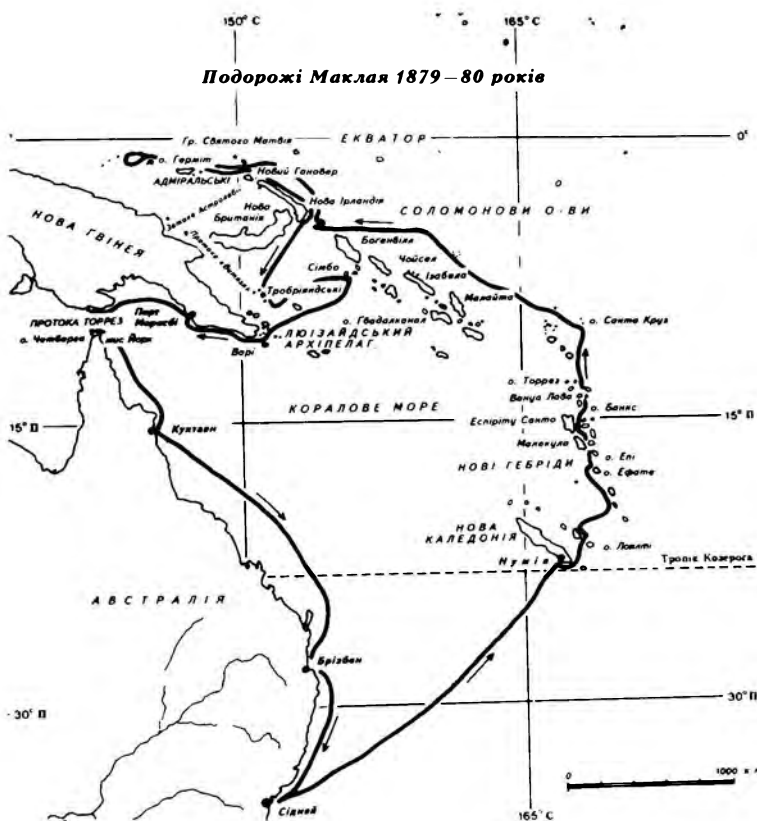
В середині 1878 року Миклуха -Маклай поселився в Сіднеї. Наукові кола цього міста прийняли його прихильно і він скоро включився в дослідчу працю порівняльної анатомії в приватному музеї свого місцевого патрона сер Вільяма Меклея, голови Наукового товариства Ліннея Нового Південного Уельсу.

Миклуха-Маклай брав активну участь в роботі цього товариства і з часом став його почесним членом. З огляду на відсутність відповідних умов в місцевих музеях, він поширював ідею необхідності створення окремої лабораторії для дослідження морських істот.⁷⁷ Він далі збирав губки, але він рідше тепер писав на цю тему.

Внаслідок його наполегливості і активної участі в збиранні грошей на цю ціль, в 1881 році постала в затоці Ватсон перша лабораторія морської біології в Австралії. Миклуха-Маклай працював в ній потім одним з перших дослідників.

Вся ця активність не зменшувала турбот за тубільне населення затоки Астролябії. Відпливаючи звідтіля, він остерігав їх від інших європейців. Він навіть залишив їм знаки та умовні слова, щоб вони могли відрізнити приятелів від недругів.⁷⁸

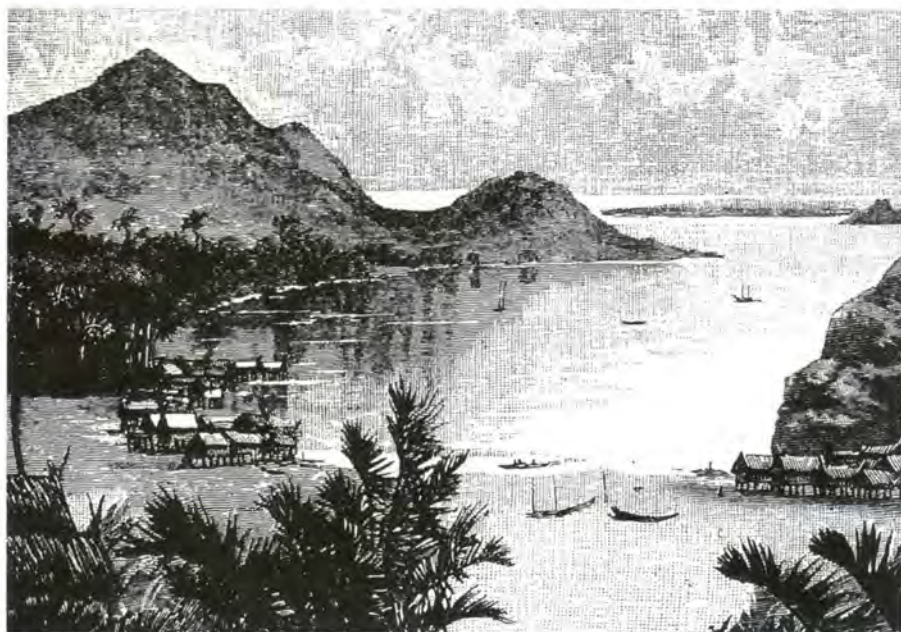
В Австралії він з неспокоєм слідкував за будь-якими експедиціями різних дослідників, місіонерів, торговців та шукачів золота до узбережжя Нової Гвінеї. Він всю-

*Мапа подорожі Миклухи-Маклая по островах
Океанії 1879-80 рр.*

Проповідник Джеймс Чалмерс поважав Миклуху-Маклая, як одного з новогвінейців. Його замордували і з'їли канібали в квітні 1901 року.

Таким був Порт Моресбі, як в ньому перебував три тижні Маклай по дорозі до Австралії, хворіючи лихорадкою. Його прийняв до себе реверенд Джеймс Чалмерс.

Маклай при нагоді відвідав селище на палях Ганаубада, що було поруч. (Див. гравюра справа).

Жінки селища Бонгу, що носять дітей у торбах.

Порт Моресбі — адміністративний центр і столиця Папуа Нової Гвінеї, що лежить по прибережних горах над затокою Ферфакс. В ньому понад 70 тис. населення, що складається з різних племен, які говорять різними мовами.

ди виступав проти втручання європейців в життя тубільців того острова.

Він розривався між бажанням віддатися виключно науці і власним сумлінням, що зобов'язувало його щось робити. Вкінці він написав відкритий лист до сер Артура Гордона, найвищого представника британської влади в Океанії, з проханням стати в ім'я справедливості і людяності в оборону прав тубільців Нової Гвінеї і Меланезії.⁷⁹

Сер Гордон поділяв погляди Миклухи-Маклая, але йому було тяжко практично контролювати заміри різних європейських компаній чи поодиноких осіб.

В березні 1879 року Миклуха-Маклай відплив на шкуні «Седі Ф. Каллер» до Океанії. Він побував на островах Нової Каледонії, Нових Гебридів, Банксової Групи, Санта Круз, Адміралтейських та інших. А потім на Тробріандських, Соломонових, Люзіадських та вздовж східно-південного узбережжя Нової Гвінеї.

Його заміром було вивчити обрядовість тубільців Океанії, а він часто бачив загрозу визиску і сваволі. Він шукав тубільне життя в його первісній формі, але замість його знаходив в багатьох місцях в'язниці, крадіжки, пиятику та спустошення, внаслідок вилучення тубільців на примусові роботи на плантації європейців.⁸⁰ Замість ритуального танцю тепер часто в Океанії кружляла лише карикатура колишнього побуту, що оберталася до нього потворною гримасою. За цією новою маскою ховалася безпорадність тубільного населення.

Повертаючись на кораблі Лондонського товариства місіонерів «Еллангован», Миклуха-Маклай відвідав Порт Моресбі — так було названо тепер це поселення в честь дослідника південного узбережжя Нової Гвінеї, що має назву Папуа.

Внаслідок нового приступу лихоманки він залишився там на деякий час гостем шотландського місіонера Джемса Чалмерса. Останній сам був великим прихильником тубільців Нової Гвінеї та знавцем східного узбережжя.⁸¹

В квітні 1880 року Миклуха-Маклай відвідав деякі острови Торресової протоки, а пізніше східне узбережжя Австралії. Він зупинився на деякий час в Брізбені з наміром досліджень порівняльної анатомії. Ця ділянка науки давала йому можливість пізнати властивості та спорідненість різних біологічних структур, включно з людьми різних рас. Він також відвідав віддалені місцевості Австралії, вздовж річки Бонне та інші, для ознайомлення з фізичними рисами австралійських аборигенів.⁸² В січні 1881 року Маклай повернувся до Сіднею.

Проблема вербування тубільців, а часто просто вилування їх із осель, викликала в Австралії, головню серед церковних кіл, багато неспокою і обурення, тим більше, що такі робітники теж вживалися в Австралії, в Квінсленді на плантаціях цукрової тростини.

Існував окремий закон парламенту, відомий як «Акт робітників із островів Тихого океану». Але існувало також багато порушень, що спричинювали надуживання останніх, а тому і їхня агресивність супроти європейців, зокрема проти тих, що їх заманювали.⁸³

Your Excellency
 Dear Sir Arthur Gordon

Learning from a recent paragraph in the "Sydney Times" that a scheme for a settlement upon the Macleay Coast, Astrolabe Bay, is now being promoted, I take the liberty of reminding your Excellency of a request made by me in an open letter of January 1879.

I wish to draw the attention of your Excellency to the fact, that this tract of country is thickly populated and that the land is entirely owned by different communities engaged in tilling a soil, which has been under cultivation for centuries. Indeed, on the forests every useful tree has its particular and recognised owner.

The fish, molluscs and all produce of the sea, rivers and coast belong to the inhabitants of adjacent villages.

As the natives of the Macleay Coast have no hereditary chiefs in the proper traditional sense of the word and the chiefs de facto, not de jure, have only an influence over others derived from their personal character and individual capacity, a sale of land is a difficult matter. A general consent to a sale of land to the intruders is a very unlikely event and even should it take place, the land being communal property, each member of the community has a right to claim his own share of the payment for it. The natives do not understand parting with their land absolutely

A

Татуйоване обличчя молодої дівчини. Її волосся в червоній глині і вона вся обвішана намистом і носить леп-леп, що є лише куском матерії, обвитої навколо пояса.

Зліва: Лист Маклая англійською мовою.

Тубільне селище поблизу Порт Моресбі.

(Переклад власноручного листа Миклухи-Маклая зі сторінки 31)

Чернетка листа Миклухи-Маклая до сер Артура Гордона в справі захисту тубільців від продажу землі, писаного в Мельбурні.

Ваша Екселенціє,

Довідавшись з допису в «Літлтон Таймс», що проектується поселення на Маклаєвому Узбережжі в затоці Астролябія, я позволяю собі пригадати Вашій Екселенції факт, що цей тракт землі є густо заселений і що земля повністю належить різним громадам, що займаються обробіткою землі, яка культивувалася століттями.

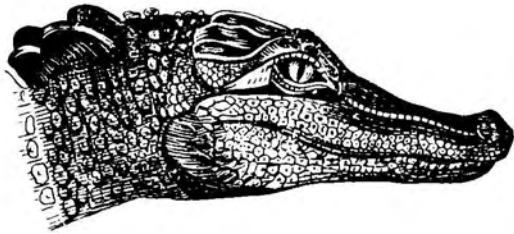
Насправді, в лісі кожне придатне дерево має індивідуального і визнаного власника.

Риба, молюски і всі продукти моря, річок і берега належить мешканцям прилеглих селищ.

Тому, що тубільці не мають традиційних лідерів в правильному розумінні слова лише «де факто», а не «де юре», які мають вплив над іншими, що походить з його особистого характеру і індивідуальних здібностей, продаж землі є поважною справою.

Загальна згода продажі землі самозванцям, що є дуже неможливою справою, якщо б так сталося, земля, будучи спільною власністю, кожний член спільноти має право домогатися своєї частини оплати.

Знову ж таки, тубільці абсолютно не припускають, що можна позбутися своєї землі.

Кровожерлива, хижа і хитра тварина — морський крокодил. Він вистежує жертву коло води і атакує з великою силою, якій не можуть протистояти тварини розміру буйвола чи коня. По землі він може, атакуючи, рухатися з великою швидкістю, незважаючи на свою масу.

Внизу: Селище Гумбу на Маклаєвому Узбережжі.

Повернувшись зі своєї подорожі, Миклуха-Маклай послав наново ряд петицій до сер Артура Гордона та інших осіб. Уривок з одного такого звернення з усіма докладностями людської трагедії появився в квітні 1881 року в мельбурнській газеті «Аргус» під заголовком: «Викрадання і рабство на островах Південного моря».⁸⁴

Того ж року він почав опрацьовувати різні плани власного поселення на березі Маклая. Його задумом було допомогти своїм знанням тубільному населенню затоки Астролябії розвинути шляхом самозародності і самоуправління цю місцевість у важливий центр тропічного та іншого господарювання.⁸⁵

Але спершу він хотів підсумувати дотепер зроблені дослідження й видати свої праці. Для цього треба було знайти відповідні наукові інституції й фінанси. Адже ж у нього було дуже багато колекцій, сотні рисунків та записів.

В лютому 1882 року Миклуха-Маклай відплив до Європи. По дорозі в Александрії він довідався про смерть своєї улюбленої і єдиної сестри Ольги, з якою він часто ділився своїми думками.

Останні подорожі.

Після дванадцяти років Європа здавалася ще більш метушливою, аніж Миклуха-Маклай пригадував її. Його всюди вітали. Він уособлював далекий і екзотичний світ островів Тихого океану. Кожний його виступ у наукових колах Берліна чи Петербурга нагадував слухачам його відданість науці, його подивугідну витривалість і самозбереження. Він ставав об'єктом тимчасового захоплення. Але з грішми не спішив ніхто.

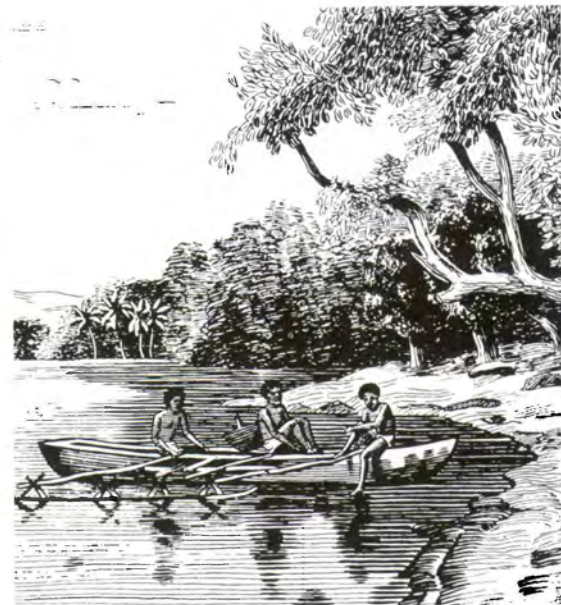
Побоювання, що Миклуха-Маклай віддасть свої чисельні колекції й з ними пов'язаний престиж до Англії або в іншу державу, приневолювало Географічне Товариство Росії й інші кола, обіцяти йому фінансову підтримку.⁸⁶

Він від'їхав до Австралії з наміром опрацьовувати там свої дослідження для друку. По дорозі Миклуха-Маклай відвідав Німеччину, Францію й Англію. В останній він зустрівся особисто з сер Артуром Гордоном й іншими впливовими особами й одержав рекомендаційні листи до губернаторів Австралії.

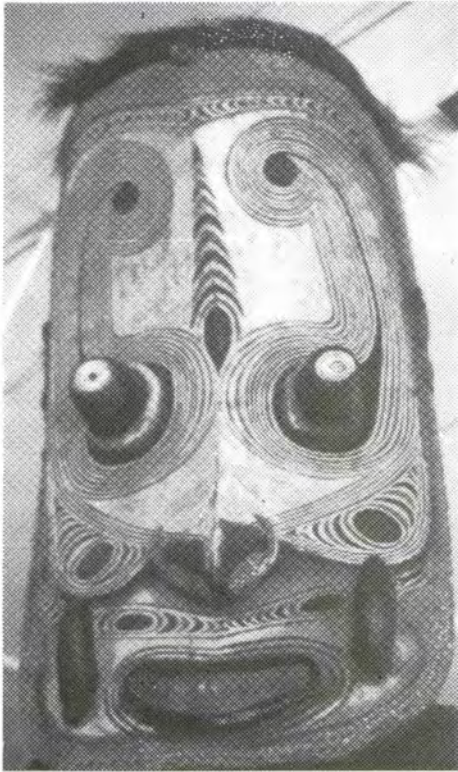
Потім відвідавши в Генуї спільних знайомих італійських дослідників Океанії Одоарда Беккері й Люїджі Д'Альбертиса, він відплив з Італії через Червоне море до Яви. Там в Батавії (Джакарта) зберігалися вже роками чисельні його колекції, які він був змушений закласти за

Вгорі:
Делікатна квітка
«Allamanda sp.vine».

Рибалки Маклаєвого Узбережжя.

*Найстрашніший оман
стереже вхід до хати.*

позичку грошей.⁸⁷ Змінивши там корабель на корвет «Скобелев», Миклуха-Маклай відплив звітля ще раз до затоки Астролябії. Ця третя зустріч в березні 1883 року з берегом Маклая була для нього повна патосу.

Його не зустрічали вітальні звуки барума, не випливали човни й тубільців не було на побережжі. Знайомі селища були майже спустошені. Серед руїн колишніх хатин росла трава і чагарники. З його власних житлових споруд майже не залишилося сліду. Всюди буяли зарослі джунглів. В селищі Горенду стояли лише дві-три хатини. Маклай ледве пізнавав цю місцевість. З давніх знайомих декого вже не було в живих, чимало інших ледве були йому знані.⁸⁸

На острові Білі-Білі його зустріли привітно. Але тубільці в інших місцевостях боязливо зникали в джунглі при його появі або появі корвета, на якому він обпливав узбережжя.⁸⁹

Маклай відвідав деякі селища, острівці і затоки цієї місцевості Нової Гвінеї, зібрав колекцію зброї, списи, луки і різьблені стріли, і через шість днів відплив в останній раз із берега Маклая, що більше ніж будь-яка інша місцевість полонив його прихильність. Тут, як він писав в щоденнику, кожне дерево було йому «давнім знайомим».⁹⁰

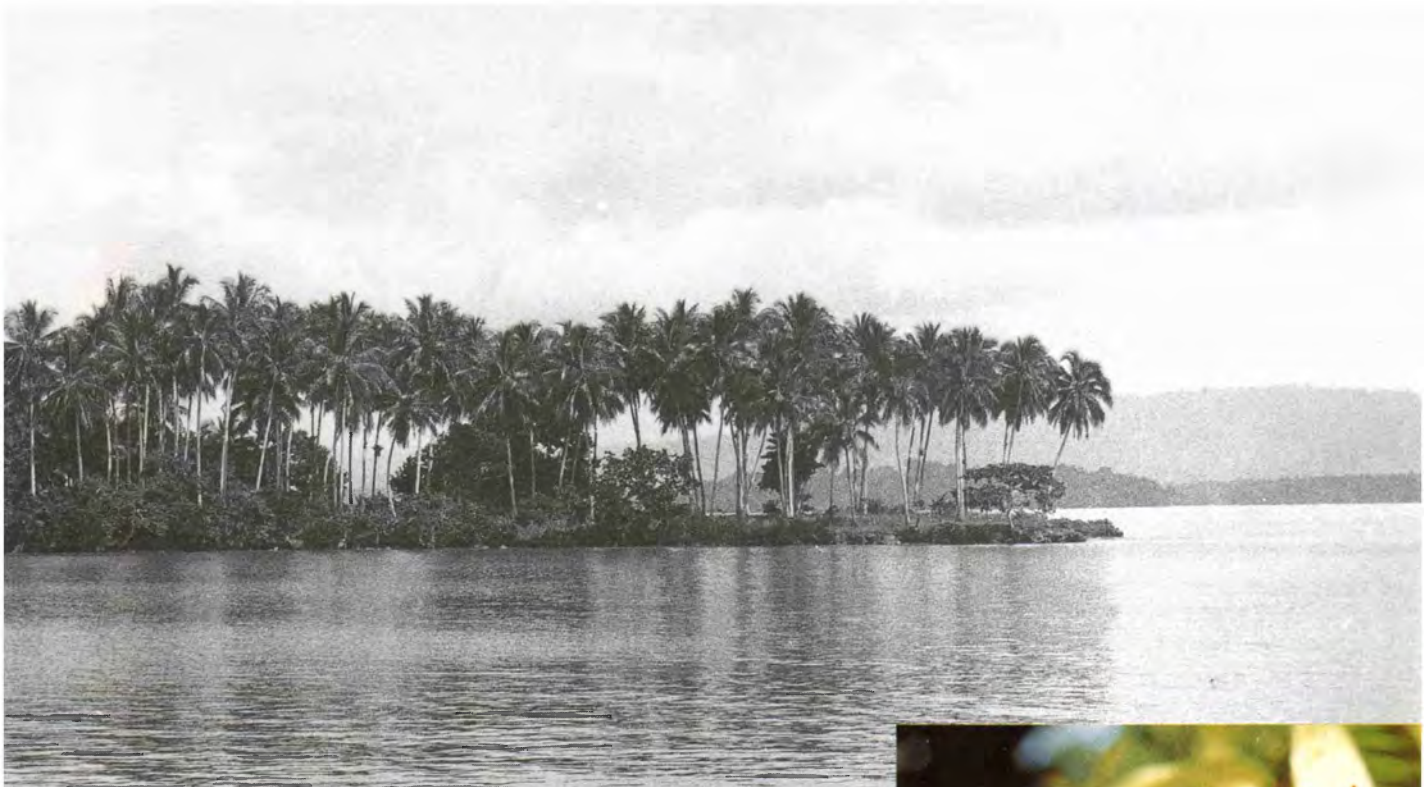
В Австралії він продовжував свої дослідження в ділянці морської біології, зокрема губок і акул, як теж і інших хребетних тварин, як кенгуру і мураход єхидну. Час

Законом дозволяється тубільцям полювати на райських птахів на прикраси. Однак вивіз за кордон пір'я райських птахів карається митним законом.

від часу його наукові статті появлялися в записках Товариства Ліннея в Сіднеї.⁹¹

Занепокоєний колонізаційними намірами деяких австралійців та інших, відносно північно-східного узбережжя Нової Гвінеї, Миклуха-Маклай наново снував плани про своє й інших осіб поселення в затоці Астролябії. Він наново писав повторні петиції, протести, декларації й висилав депеші до урядових кіл Англії й Німеччини відносно політичної автономії для тубільців берега Маклая. Він теж писав у Росію.⁹²

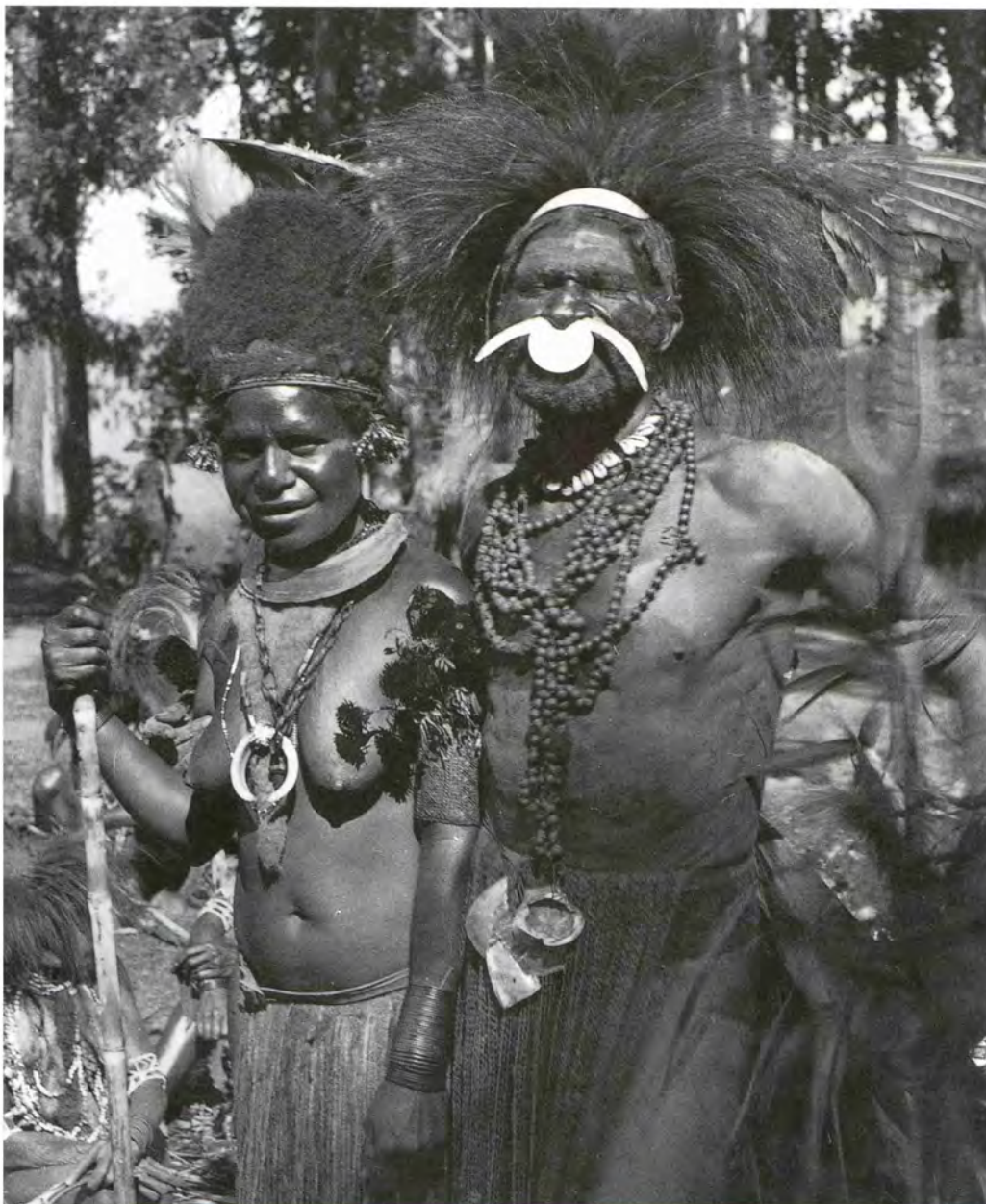
Плантація кокосових пальм на косі Гапарасі.

Підозрюючи його в прихильності до Англії, російська преса в Петербурзі обвинувачувала його в бракові російського патріотизму й підкреслювала його неросійське прізвисько й правдоподібно теж і походження.⁹³

В лютому 1884 року Миклуха-Маклай одружився з Маргаритою Робертсон, донькою колишнього прем'єра Нового Південного Уельсу. Того року він теж відновив знайомство з німецьким орнітологом Отто Фіншем, який тимчасово перебував в Австралії в дорозі до островів Тихого океану на кораблі «Самоа». Фінш пізніше написав нарис про Миклуху-Маклая і його подорожі та впливи, що вийшов друком в Німеччині в 1888 році.⁹⁴

Направо: Квітка «Ixora chinensis».

Батько видає дочку заміж і як кожний батько, вихваляє її, і йому її дуже жаль, і він мало не плаче...

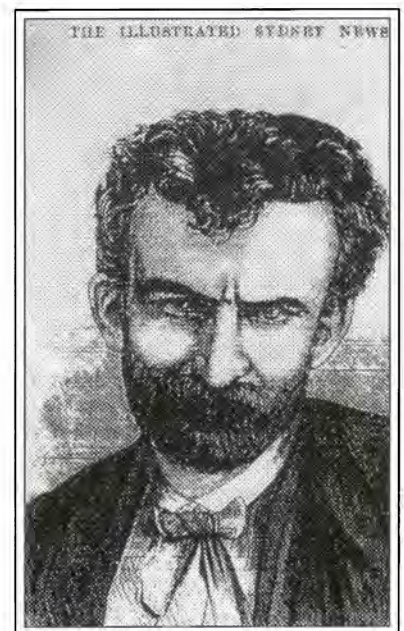

*Жінки-гончарі із селища Білі-Білі.
(Отто Фінш, «Подорожі «Самоа»».)*

Вкінці того ж самого року німецька торговельна компанія підняла свій державний прапор на березі Маклая, а в 1885 році уряд Бісмарка оголосив північно-східну частину Нової Гвінеї своєю колоніальною посілістю.

Так західна частина Нової Гвінеї тепер належала Голландії, південно-східна була під владою Англії, а північно-східна стала Кайзер-Вільгельмсланд.

Миклуха-Маклай мотався на всі боки. Він писав протести до Бісмарка і від імені тубільного населення заперечував таке приєднання.⁹⁵ Він теж звертався до уряду Росії визнати незалежність тубільців і стати одним з поручителів міжнародного протекторату.⁹⁶ Але всі ці старання були марні. Не тільки інші, Росія також була збирачем колоній. Країна, якої козацьким коренем гордився Миклуха-Маклай⁹⁷ була однією з таких колоній. В 19 столітті Україна не тільки не мала своїх політичних структур чи наукових інституцій, але і її мова заборонялася офіційним декретом.⁹⁸

Портрет Миклухи-Маклая в сіднейській газеті «The Illustrated Sydney News».

Вся активність Миклухи-Макля в обороні тубільного населення Нової Гвінеї викликала підозріння серед деяких кіл Австралії. В пресі почали появлятися статті з пригадуванням уряду, що російська імперія простягалася майже до брам Кабула та з обвинуваченням Миклухи-Макля в бажанні приєднати Нову Гвінею до Росії.⁹⁹

Купки арекових горіхів на базарі.

Захід сонця над затокою Астролябія.

Але він не бажав бути учасником будь-яких політичних зазіхань чи інтриг. Він прагнув лише прав і справедливості для тубільного населення Нової Гвінеї.

В лютому 1886 року Миклуха-Маклай відплив сам до Європи. Він не мав грошей заплатити дорогу дружині і двом дітям. Він узяв з собою свої антропологічні колекції й надіявся, що йому вдасться видати дещо з своїх праць, живучи поблизу Географічного Товариства Росії в Петербурзі. В Криму він мав аудієнцію з Олександром III, а потім відвідав свою матір у Малині в Україні.

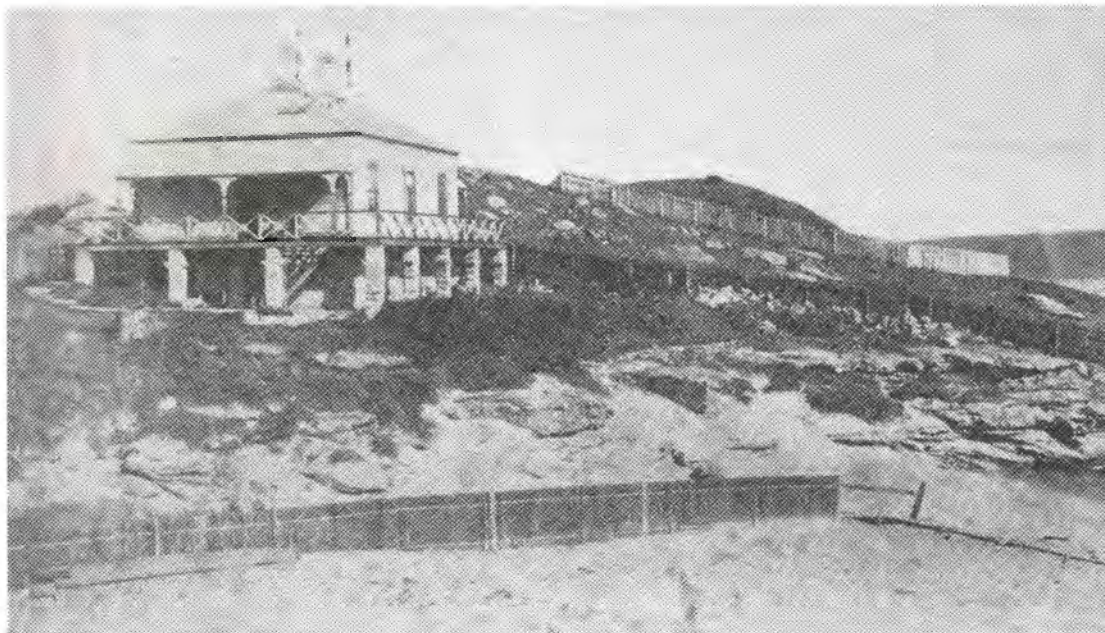
Він бажав подарувати свої колекції Академії Наук в Петербурзі. Однак вона відмовилася дати на цю ціль будь-які приміщення і вони лежал довший час на складі Миколаївської товарної залізничної станції.¹⁰⁰ Його план поселення в тропіках, головно на березі Маклая, не знайшов офіційного одобрення.

В 1887 році йому довелося повернутися до Австралії за сім'єю, бо він не мав фінансових можливостей утримувати себе в Петербурзі, а дружину з двома синами в Австралії.

Повернувшись з Австралії того ж самого року, Миклуха-Маклай був змушений жити і дихати, як він писав колись своїй матері, «гнилим петербурзьким повітрям»¹⁰¹ та фінансово животіти. Замість працювати в Петербурзі

Погорілий знімок з музею Малина дружини Маклая Маргарити, що дивом зберігся як горів музей в запеклих боях за місто Малин.

Біологічна станція у Вотсон Бей, Сідней, що була споруджена за стараннями Миклухи-Маклая на землі, приділеній урядом.

виключно над своїм науковим доробком, йому довелося втримувати свою сім'ю заробітком з статей про свої подорожі, що він писав до місцевої преси¹⁰² та з щедрих датків братів. Але навіть в умовах власних нестатків і знесилення хворобами, він турбувався бідністю батькової сестри на Київщині й просив свого молодшого брата примістити її в родинному домі в Малині.¹⁰³

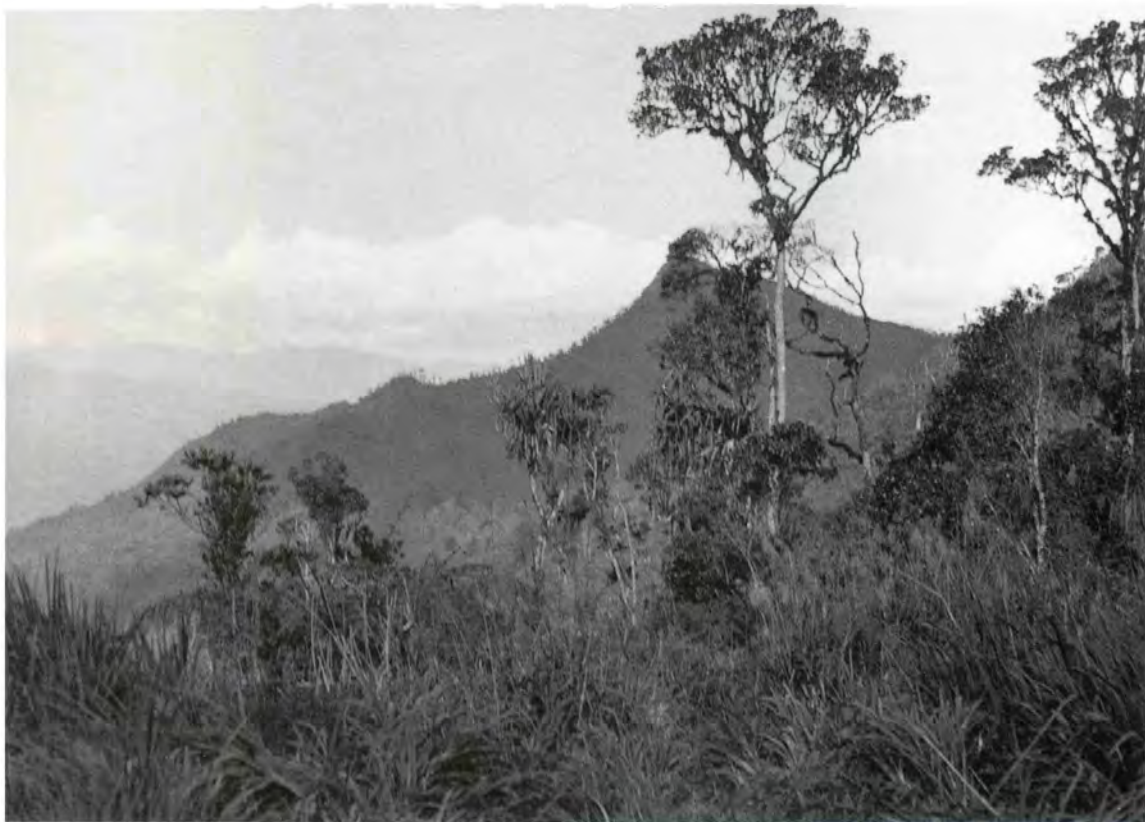
Під такою повіткою лежать «баруми» або дерев'яні бубни, видовбані з дерева. Ними передаються всякі вістки з селища в селище.

На базарі зліва направо: горіхи, банани, солодка картопля, кокосові горіхи та горіхи арекової пальми до жування.

Бамбукова флейта тубільного музики. В ного шапка зі шкіри по-сума і прикраси з пір'я райського та інших птахів.

Стрімкі гори та непролазні джунглі Фіністерського краю, куди пробирався Миклуха-Маклай, відвідуючи гірські селища. На фото пік Константина.

*Насувається гроза над
затокою Астролябія і
гнуться під вітром ві-
ти кокосових пальм.*

*Внизу:
дорога через зелений ту-
нель джунглів на косу Га-
рагасі, де жив Маклай.*

Життя Миклухи-Маклая згасало. Нове й тяжке захворювання в Петербурзі було його останнє. Він помер 14 квітня 1888 року й був похований там же. Дружина з дітьми виїхала до його родини в Україну й після деякого часу в Малині повернулася в Австралію. Його багатий архів залишився в Петербурзі і лежав десятки років невпорядкований.

□

Вздовж узбережжя Канарських островів ще й досі росте невеличка губка, що Миклуха-Маклай вперше знайшов і назвав її «Guancha blanca».

Над Новою Гвінеєю майорить тепер прапор незалежності, а понад берегом затоки Астролябії даліше колишуться в вітрі своїми довгими вітами кокосові пальми та під широким зеленим листям в золотих променях досягають пахучі банани... Літають високо в деревах казкової краси райські птахи та чорні як ніч какаду. Але Миклухи-Маклая там уже давно немає. Одначе, тубільці і досі шанобливо згадують його ім'я...

Антропология лише не так давно викристалізувалася в окрему галузь науки. Микола Миклуха, нащадок козацького сотника,¹⁰⁴ був її достойним піонером.

*Прапор Папуа
Нової Гвінеї.*

Бронзова таблиця, яка відзначає місце першої хатини Маклая на косі Гаратасі, поставлена советською експедицією в 1962 році, що прибула туди на кораблі «Витязь II».

Примітки

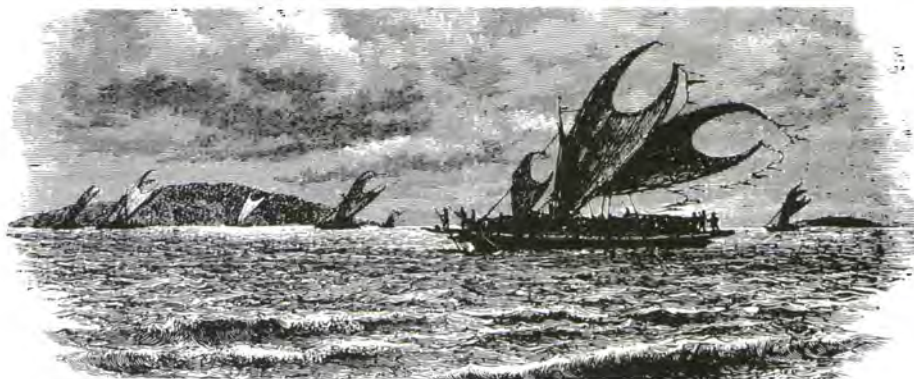
1. Mikloucho-Maclay: *New Guinea Diaries* 1871-1883, trans. C.L. Sentinella, Madang : Kristen Press, 1975,5. (Дальше : Diaries.)
2. Fischer D., *Unter Suedsee - Insulanern*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1956, 14.
3. Thomassen E. S., *Nicholas de Mikloucho-Maklay*, Brisbane, 1882, 3.
4. Biblioteka Kornicka Polskiej Akademii Nauk, Kornik-Zamek, Arch.179. Запис 15 березня 1881 року.
5. Fischer, 13.
6. Там же, 14.
7. *The Australien Encyclopaedia*, ed. H.J.Carter, president of the Linnean Society of New South Wales, Sydney: Angus & Robertson, 1926. *Encyclopedja Powszechna*, Оргельбранда, Варшава, 1898.
8. Webster, E.M., *The Moon Man*, Carlton: Melbourne University Press, 1984, 1.
9. Thomassen, 46.
10. Миклуха-Маклай, Н.Н., Собрание сочинений, Академия Наук СССР, Москва-Ленинград, 1950-1954, IV: 90. (Дальше: СС)
11. СС, IV: 243.
12. *Diaries*, 6.
13. Webster, 13.
14. «Beitraege zur Kenntnis der Spongien», *Jena Zeitschrift fuer Medizin und Naturwissenschaft*, 1868, 4: 221-240.
15. *Beitraege zur vergleichenden Neurologie der Wirbelthiere*, Leipzig: Endlicher, 1870.
16. СС, IV : 22,69,90, 134.
17. Там же, 22.
18. Там же 24.
19. Там же 26-28.
20. Там же, 26.
21. Там же, 26-28.
22. Там же, 47-48.
23. Там же, 45.
24. *Diaries*, 10.
25. СС, I : 6.
26. Там же, 7.
27. *Diaries*, 10.
28. Там же, 26-27.
29. Там же, 17.
30. Там же 17.
31. Schieffelin, E.L., *The Sorrow of the Lonely and the Burning of the Dancer*, St. Lucia: University of Queensland Press, 1977, 63-64.
32. *Diaries*, 19.
33. Там же, 35.
34. Там же, 40-41.
35. Там же, 38.
36. O'Hanlon, M., *Reading the Skin*, Bathurst: Cranford House Press, 1989, 43-44.
37. *Diaries*, 82.
38. O'Hanlon, 17-18.
MacDonald, M., «*Magic, Medicine and Sorcery*» in «*An Introduction to Melanesian Religion*», Gorka: The Melanesian Institute, 1987, 196-200.
39. *Diaries*, 59.
40. СС, III, ч.1:10 і далше.

41. *Diaries*, 96, 188.
42. Там же, 148.
43. Там же, 197.
44. Там же, 148.
45. Там же, 176.
46. Там же, 178.
47. Там же, 64.
48. Там же, 168-170, 184.
49. Там же, 189-190.
50. Там же, 178.
51. Там же, 36.
52. Там же, 168-170.
53. Там же, 189.
54. Там же, 36, 166.
55. Там же, 126.
56. Там же, 171.
57. Там же, 201.
58. Там же, 90.
59. Там же, 210.
60. Thomassen, 10-11., *Diaries*, 236.
61. СС, III, ч. I : 188.
62. СС, III, ч. I : 202-217, теж СС, IV : 129-130.
63. СС, II : 216-217.
64. СС, III, ч. I : 266-267, теж СС, II : 262.
65. *Diaries*, 15.
66. Там же, 53 et al.
67. Там же, 62.
68. СС, IV : 122-123, 153.
69. СС, II : 391.
70. СС, II : 399.
71. *Diaries*, 245.
72. Там же, 281-282.
73. Там же, 285.
74. Там же, 274.
75. Там же, 274, Thomassen, 9.
76. СС, IV : 151, 157, 162-163.
77. *Proceedings of the Linnean Society of New South Wales, серпень, 1878 і січень 1879*, теж газета «Sydney Morning Herald», 30 липня 1878.
78. Thomassen, 25; СС, II 408-409, 423-424 ; *Diaries*, 297.
79. Thomassen, 36; там же «appendix» i-iii;
80. СС, II : 449-456.; *Labour Trade in the Western Pacific*, Vic. Leg. Assby. Papers, № 31, 1882, 9-13.
81. Seton, W., *Chalmers of New Guinea*, London: The Sunday School Union (без дати).
82. *Proceedings of the Linnean Society of New South Wales*, 1881, 6:57
теж: *Zeitschrift fuer Ethnologie: Verhandlungen der Berliner Gesellschaft f. Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1881, 13: 143-149.
83. Wawn, W.T., *The South Sea Islanders and the Queensland Labour Trade*, Canberra: Australian National University Press, 1973.
84. Thomassen, 39; теж «appendix» iv-v.
85. *Maclay Coast Scheme*, Papers of N. de Mikloucho-Maclay 1863-1888, vol. I, item 1, a 2889, 36-52 (Mitchell Library, Sydney); СС, IV : 214.
86. СС, IV: 223-223, 227; СС, II : 682; Webster, 270.
87. Там же, 280.
88. *Diaries*, 297-299.

89. Там же, 304.
 90. Там же, 299.
 91. *Proceedings of the Linnean Society of New South Wales*, 1884, ч.8; 1885, ч.9; 1886, ч.10.
 92. Great Britain & Islands. *Parlam. Papers, Correspondence Respecting New Guinea and other Islands*, 17 жовтня 1883, С - 3863, 56; там же, 28 жовтня, С-3863, 85; СС, IV: 257.
 93. «Новое время», 7 січня, 1884; Webster, 259.
 94. Finsch, О., «*Nikolaus von Mikloucho-Maclay, Reisen und Wirken*», Deutsche Geographische Blaeter, 1888, 11: 3-4.
 95. «Argus», 10 січня, 1885; і «Sydney Morning Herald», 10, 12 січня 1885.
 96. СС, IV : 280 ; СС, IV : 281; «Argus» 6,7 січня 1885.
 97. Л. Замойський і Е. Томассен в своїх працях підкреслюють українське козацьке походження Миклухи-Маклая. Обидва автори були особисто знайомі з ученим. Тож від нього довідалися про його український родовід.
 98. Емський указ, 1876.
 99. «Sydney Morning Herald», 13 січня 1885.
 100. СС, IV : 292.
 101. СС, IV : 90.
 102. СС, IV : 326.
 103. СС, IV : 327.
 104. Thomassen, 3; Записник Л. Замойського.

ЗМІСТ

Микола Миклуха-Маклай.....	3
Від Європи до островів Тихого океану.....	11
Острів екзотики і небезпек.....	12
Папуа-Ковіай і проблеми етнології.....	21
Друга подорож до затоки Астролябії.....	23
Перші роки в Австралії.....	27
Останні подорожі.....	33

Гаус тамбаран над озером Чамбри.